УДК 379.85:008

КЛАСИФІКАЦІЇ НЕРУХОМИХ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ТУРИСТИЧНОГО РЕСУРСУ

Зараховський Олександр Євгенович – кандидат культурології,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
orcid.org/0000-0003-4263-7870
doi.org/10.35619/ucpmk.vi31.216
zarakhovskyi@gmail.com

Наведено огляд різних підходів до класифікації нерухомих історико-культурних туристичних ресурсів. Розглянуто основні класифікації вчених-туризмознавців, що трапляються в науковій літературі. Виявлено, що підхід до класифікації нерухомих об'єктів культурної спадщини з точки зору їхньої цінності для вітчизняних та іноземних туристів недостатньо висвітлений у наукових працях. Представлено власну класифікацію нерухомих історико-культурних туристичних об'єктів за ціннісним підходом.

Ключові слова: культурна спадщина, туризм, класифікація туристичних ресурсів, пам'ятка, історико-культурний об'єкт.

Постановка проблеми. Нерухомі об'єкти культурної спадщини є основним ресурсом для культурного туризму. Вони є складовою історико-культурних туристичних ресурсів будь-якої країни та разом з іншими видами ресурсів (наприклад, природних) складають її єдиний туристсько-рекреаційний потенціал. Різноманітність даного ресурсу та неоднорідність його атрактивності зумовили теоретико-методологічну проблему *класифікації* історико-культурної спадщини як *туристичного ресурсу*. Вирішення цієї проблеми сприяє дослідженню нерухомих об'єктів культурної спадщини та пожвавлює їхнє використання в туристичній сфері.

Аналіз останніх досліджень. Історико-культурні туристичні ресурси класифіковані за різними ознаками в наукових працях вітчизняних авторів. Наприклад, І. Смаль [5] класифікує суспільно-історичні ресурси за формою і призначенням у туристичній сфері. Ціннісний підхід до класифікації історико-культурних туристичних ресурсів використовують у своїй праці О. Любіцева, Є. Панкова та В. Стафійчук [3]. Більш детально цей підхід висвітлений у класифікації О. Бейдика [1], де автор розподіляє об'єкти за значенням для світового та внутрішнього туризму. Проте, класифікації за ціннісним підходом, як правило, не деталізовані й охоплюють лише об'єкти культурної спадщини, які мають статус пам'ятки, тобто охороняються державою. Ті ж об'єкти, що знаходяться під загрозою знищення, невідомі широкому загалу туристів, але мають цінність з точки зору туристичної діяльності, залишаються поза увагою науковців.

Метою статті є аналіз основних класифікацій нерухомих об'єктів культурної спадщини, що трапляються у працях учених-туризмознавців та розширення класифікації історико-культурних туристичних ресурсів за ціннісним підходом.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з класиків туризмознавства, всю сукупність туристичних ресурсів прийнято ділити на три категорії, дві з яких являють собою предмет безпосереднього туристичного інтересу, а третя – допоміжний ресурс, спрямований на використання рекреаційних властивостей двох перших. Так, Н. Крачило класифікує туристичні ресурси за сутнісною ознакою на природні, культурно-історичні та соціально-економічні [2].

Поряд із класичними підходами до класифікації туристичних ресурсів з'являються нові, що пов'язано з динамічним розвитком явища туризму та появою нових мотивів подорожей. Наприклад, Н. Паньків із-поміж традиційних видів виділяє ідейно-тематичні туристичні ресурси, які, по-суті, не можна віднести ні до історико-культурних, ні до соціально-економічних. Автором вони розглядаються як розширення класифікації антропогенних туристичних ресурсів [4; 97].

Ідейно-тематичні туристичні ресурси – це ресурси, створені на сучасному етапі (як правило, не мають історичної цінності) в контексті конкретної тематики, на основі ідеї популяризації історії розвитку певних компаній, підприємств, брендів чи окремих технологій з метою перетворення їх у предмет рекреації та пізнання подорожуючих. Цей ресурс, у свою чергу, може бути класифікований на групи: гастрономічні, технологічні, брендові, шопінгові, етнографічні, подієві тощо. До прикладу до ідейно-тематичних туристичних об'єктів можна віднести музей пива та ресторан-музей «Гасова Лямпа» у Львові, музей футбольної команди «Шахтар» у Донецьку (до окупації) та ін. Даний вид туристичного ресурсу дозволяє зменшувати навантаження на традиційні туристичні атракції території, створює додаткові умови її економічного розвитку, розширює потоки подорожуючих [4; 97].

Разом із виникненням нових туристичних атракцій та необхідністю їх наукового осмислення, існує потреба в удосконаленні й розширенні класифікаційних ознак традиційних категорій туристичного

© Зараховський О. Є., 2019

ресурсу, що обумовлено переосмисленням ролі нерухомих об'єктів культурної спадщини в сфері туризму. Зокрема, це стосується історико-культурного туристичного ресурсу.

Історико-культурні туристичні ресурси можна розглядати як сукупність об'єктів рухомої та нерухомої культурної спадщини, а також явищ духовної культури, що можуть використовуватися для задоволення рекреаційних потреб подорожуючих. Нерухомі об'єкти культурної спадщини є важливою матеріальною складовою історико-культурних туристичних ресурсів. До них належать різноманітні пам'ятки історії, архітектури, археології, науки тощо. Ці пам'ятки мають різну пізнавальну цінність, а тому поділяються на кілька рівнів: місцевий, національний або державний і міжнаціональний або світовий.

Розвиток туризму у регіонах України суттєво залежить від максимальної інтеграції нерухомих об'єктів культурної спадщини у туристичні процеси. Це, в свою чергу, пов'язано з охороною, збереженням та підвищенням атрактивності пам'яток історії та культури; створенням нової, або налагодженням існуючої, туристичної інфраструктури. Проте, всім цим завданням передує наукове дослідження та оцінка історико-культурних пам'яток.

Неоднорідність історико-культурного туристичного ресурсу, зокрема нерухомих об'єктів культурної спадщини, їхня розмаїтість за сутнісною і генетичною ознаками, виявили ряд теоретико-методологічних завдань щодо пристосування та використання цих об'єктів у туристичній індустрії. Одним із таких завдань є виділення класифікаційних ознак для типологізації та ієрархізації нерухомих об'єктів культурної спадщини як туристичного ресурсу.

Серед вітчизняних учених існують різні підходи до класифікації нерухомих об'єктів культурної спадщини, як туристичних ресурсів. Найбільш повно вони представлені у працях О. Бейдика, О. Любіцевої та І. Смаля.

Пам'ятки історії та культури (або визначні місця, пов'язані з діяльністю людини) О. Бейдик класифікує за такими ознаками [1; 45]:

- матеріальністю (чи втілена пам'ятка в матеріальному об'єкті);
- ступенем збереженості;
- формою, призначенням і використанням;
- хронологією;
- значенням (цінністю).

Учений замінює традиційний поділ пам'яток на архітектурні та археологічні класифікацією «за ступенем збереженості», й обґрунтовує такий підхід відсутністю чіткої межі між цими двома категоріями [1; 46]. Часто на практиці об'єкти культурної спадщини можна віднести як до археологічних, так і архітектурних пам'яток. За ступенем збереженості пам'ятки діляться на незруйновані, зруйновані та відновлені (або відтворені наново), зруйновані і не відновлені. В свою чергу, останні поділяються на: зі значними залишками, доступними для огляду; без значних залишків, доступних для огляду (позначені місцевості та непозначені місцевості).

У класифікації самих пам'яток за хронологією дослідник розподіляє їх на такі історичні періоди, що залишили в Україні матеріальні свідоцтва у вигляді споруд характерних архітектурних стилів: архаїчний період, залізна доба й античність, доба візантійсько-давньоруського стилю, доба готики і ренесансу, доба бароко, класицизму, еклектики і модерну, радянська і пострадянська доба. Що ж до пам'ятних місць – вони характеризуються часом проходження певних подій минулого. Тут головне значення має не архітектурний стиль, а особлива суспільно-політична обставина, тому періодизація відрізняється від попередньої наявністю таких історичних періодів як: кіммерійсько-скіфсько-сарматська доба, доба великого переселення народів і давніх слов'ян, доба монголо-татарського, литовського і польського панування, козацька доба тощо [1; 48]. Ціннісний підхід у класифікації пам'яток учений демонструє через розподілення об'єктів культурної спадщини за значенням, яке вона може мати для: світу (список ЮНЕСКО); Європи; держави (нації); регіону (області); місцевих громад [1; 49].

Загалом, О. Бейдик розподіляє усі рекреаційно-туристські ресурси на природно-географічні, природно-антропогенні, суспільно-історичні, інфраструктурні об'єкти та супер-точку-тур [1; 45]. Учений розробив класифікацію суспільно-історичних туристських ресурсів і виділив такі складові цього типу: архітектурно-історичні, біосоціальні та подієві (Рис. 1.).

Серед інших класифікацій, представлених у дослідженні даного автора, відмічено: «за будівельним матеріалом», «за наявністю укріплень та їхнім типом», «за наявністю капітальних житлових будівель», «за соціально-економічною характеристикою», «за конфесійною належністю» (для сакральних споруд), «за типом історичної події», «за родом діяльності особи, з якою пов'язане пам'ятне місце» (політичні, державні діячі, діячі культури, герої війни та праці тощо) і «за архітектурним стилем» [1; 49–51].

І. Смаль виділяє природно-географічні та суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси. Суспільно-історичні, в свою чергу, він поділяє на археологічні, архітектурні, подієво-інформаційні, науково-пізнавальні, героїко-виховні та літературно-мистецькі (рис. 2.) [5; 64, 75].

Учені-туризмознавці О. Любіцева, Є. Панкова та В. Стафійчук застосовують такі підходи до класифікації туристичних ресурсів [3; 31]:

- сутнісний (за предметною сутністю ресурсу);
- діяльнісний (за характером використання в туризмі);
- атрактивний (за мірою та формою залучення до туристичної діяльності);
- ціннісний, оснований на унікальності даного ресурсу;
- функціональний, оснований на неповторності туристичних умов і ресурсів у поєднанні з комплексністю їх використання;
- еколого-економічний (за споживчою вартістю ресурсу).

Сутнісний підхід до класифікації туристичних ресурсів, на наш погляд, є найцікавішим серед вище перерахованих. Згідно з цим підходом, туристичні ресурси поділяються на три основні блоки: природні ресурси, інфраструктурні та культурно-історичні. Останні, в свою чергу, поділяються на архітектурні, археологічні пам'ятки, спадщину історії і культури минулого та сучасні архітектурні й техногенні шедеври, а також їхні комплекси; монументальне мистецтво, населення з його традиційною етнічною культурою (одяг, їжа, житло, ремесла тощо), історичні міста [3; 33].

Ціннісний підхід до класифікації історико-культурних туристичних ресурсів зустрічається у багатьох авторів. Він є досить важливим, оскільки створює певну ієрархічну структуру туристичних ресурсів, задає пріоритетні напрями науково-дослідницької та пам'яткоохоронної роботи у залученні цих об'єктів у туристичну діяльність. Але, на нашу думку, цей підхід до класифікації має бути доопрацьований. Ми розширили ціннісну класифікацію нерухомих об'єктів культурної спадщини як туристичного ресурсу, керуючись ставленням до пам'яток із боку світових, державних та місцевих громад (рис. 3.).

За даною класифікацією нерухомі об'єкти культурної спадщини «світового значення» – ті історико-культурні пам'ятки, включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та до списку Світової спадщини ЮНЕСКО, або є претендентами на внесення до цього списку. Об'єкти «національного значення» – ті, що включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України зі статусом «пам'ятка національного значення».

Категорія об'єктів «місцевого значення» включає в себе два типи об'єктів:

- ті, що включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України зі статусом «пам'ятка місцевого значення», або в інші офіційні списки та охороняються державою;
- ті, що мають історичну, культурну, мистецьку, наукову, естетичну, або іншу цінність, але не зареєстровані державою та нею не охороняються.

Останні, як правило, мають зруйнований або напівзруйнований стан, знаходяться під загрозою повного знищення, але через багату історію, з ними пов'язану, певні естетичні характеристики чи наукову цінність, користуються популярністю та інтересом з боку місцевої громади, або туристів-індивідуалів (туристів із «вузькопрофільними» інтересами).

Висновки. Встановлено, що ціннісний підхід до класифікації нерухомих об'єктів культурної спадщини недостатньо висвітлений у науковій літературі. Представлено більш деталізовану класифікацію нерухомих історико-культурних туристичних об'єктів з позицій їхнього значення для внутрішнього та міжнародного туризму та ступеня державної охорони. Науково-методологічні проблеми класифікації історико-культурної спадщини як туристичного ресурсу можуть бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. ***Бейдик О. О.*** Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2001. 395 с.
2. ***Крачило Н. П.*** Основы туризмоведения: монография. Київ : Вища шк., 1980. 225 с.
3. ***Любіцева О. О., Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук.*** Туристичні ресурси України : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2007. 369 с.
4. ***Паньків Н. Є.*** Туристичні ресурси та їхні класифікації. *Наук. зап. Тернопіль. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. «Географія»*. Тернопіль, 2014. Вип. 2 (37). С. 93–99.
5. ***Смаль І. В.*** Основи географії рекреації і туризму : навч. посіб. Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. 264 с.

References

1. ***Beidyk O. O.*** Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: Metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia: monohrafiia. Kyiv : VPC «Kyivskyi universytet», 2001. 395 s.

2. ***Krachylo N. P.*** Osnovy turyzmovedenyia: monohrafyia. Kyiv : Vyshcha shkola, 1980. 225 s.

3. ***Liubitseva O. O., Pankova Y. V., Stafiichuk V. I.*** Turystychni resursy Ukrainy : navch. posib. Kyiv : Alterpres, 2007. 369 s.

4. ***Pankiv N. Y.*** Turystychni resursy ta yikhni klasyfikatsii *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Ser. « Heohrafiia»*. Ternopil, 2014. Vyp. 2 (37). S. 93–99.

5. ***Smal I. V.*** Osnovy heohrafii rekreatsii i turyzmu : navch. posib. Nizhyn : Vyd-vo NDPU im. Mykoly Hoholia, 2004. 264 s.

Рис. 1. Класифікація суспільно-історичних туристських ресурсів за О. Бейдиком

Рис. 2. Класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів за І. Смалем

Рис. 3. Класифікація об'єктів культурної спадщини за ціннісним підходом (власна розробка)

КЛАССИФИКАЦИИ НЕДВИЖИМЫХ ОБЪЕКТОВ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАК ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ

Зараховський Александр Евгеньевич – кандидат культурологии,
Киевский национальный университет культуры и искусств, г.. Киев

Представлен обзор различных подходов к классификации недвижимых историко-культурных туристических ресурсов. Рассмотрены основные классификации ученых-туризмоведов, встречающихся в научной литературе. Выявлено, что подход к классификации недвижимых объектов культурного наследия с точки зрения их ценности для отечественных и иностранных туристов недостаточно освещен в научных трудах. Представлены собственную классификацию неподвижных историко-культурных туристических объектов по ценностным подходом.

Ключевые слова: культурное наследие, туризм, классификация туристических ресурсов, достопримечательность, историко-культурный объект.

CLASSIFICATION OF CULTURAL SITES AS A TOURIST RESOURCE

Zarakhovskyi Oleksandr – PhD in culturology,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv.

Various approaches of the classification of immovable historical and cultural tourist resources have been considered. The main classifications of tourist resource in scientists literature have been reviewed. It appears that classification of cultural heritage by its tourist value is not considered in scientific literature widely. The own classification of cultural sites by their tourist value have been presented.

***Key words*:** cultural heritage, tourism, classification of tourist resources, monument, cultural site.

UDC 379.85:008

CLASSIFICATION OF CULTURAL SITES AS A TOURIST RESOURCE

Zarakhovskyi Oleksandr – PhD in culturology,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The aim of the article is to research the various approaches of the classification of immovable historical and cultural tourist resources and to present the own classification of cultural sites by their tourist value.

Research methodology. The main classifications of tourism resource in scientists literature have been reviewed. Approaches of the classification of six main scientists have been analyzed.

Results. It has been found that historical and cultural tourist resources are classified according to various features in the scientific works of a number of ukrainian scientists. The most popular classification criterion is by type and use in tourism. Some authors use the value criterion to classify a historical and cultural resource. However, classification according to the value approach is usually not detailed and covers only objects of cultural heritage that are protected by the law. Those objects that are non-protected and unknown by tourists, are usually ignored by scientists. More detailed classification of immovable historical and cultural tourist objects has been created. This classification of cultural sites based on their significance for domestic and international tourism and the degree of state protection.

Novelty. An attempt is made in this article to develop extended classification of cultural sites by their tourist value differing from those made by native scientists.

The practical significance. The extended classification of cultural sites by their tourist value can draw attention of scientists to the use of non-protected cultural sites in tourism.

Key words: cultural heritage, tourism, classification of tourist resources, monument, cultural site.

Надійшла до редакції 27.07.2019 р.

УДК 069:902/904]:379.822:008(477)

АРХЕОЛОГІЧНІ МУЗЕЇ І ЗАПОВІДНИКИ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ: ДОЗВІЛЛЄВИЙ ВИМІР

Москаленко Андрій Вікторович – аспірант,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
orcid.org/0000-0002-7029-605X
doi.org/10.35619/ucpmk.vi31.217
andrusha721@gmail.com

Стаття присвячена виокремленню археологічних музеїв і заповідників України як окремого культурного явища. Розглядаються установи, що існують на сучасному етапі. Запропоновано критерії, що визначають приналежність музею чи заповідника до профілю археологічних. Особлива увага надається з'ясуванню специфіки організації дозвілля для відвідувачів у цих установах. Автор приходить до висновку, що на різноманіття дозвіллєвих практик суттєво впливає структурно-правовий статус археологічної установи. З'ясовано, що в археологічних музеях і заповідниках переважають дозвіллєві практики, пов'язані з археологією, в той час як дозвіллєві практики, не пов'язані з археологією, фіксуються в одиничних випадках.

Ключові слова: культура України, археологічний музей, археологічний заповідник, дозвілля.

Постановка проблеми. Одним із завдань культурології є наукове осмислення різноманітних процесів і явищ масової культури сьогодення, одним з яких є дозвіллєва діяльність із відповідними культурними практиками, спрямованими на її організацію та проведення. Не останню роль у сучасній індустрії дозвілля відіграють музеї як поліфункціональні заклади культури, одним із завдань яких є культурно-просвітницька робота. Явище «музейного» дозвілля охоплює чималі маси населення, що позначається на загальному тлі розмаїття культурних процесів сучасності, а тому не може ігноруватися наукою.

З'ясування специфіки організації дозвілля в музейному просторі є важливим, оскільки дозволить збагатити уявлення про різноманіття сучасних дозвіллєвих практик в культурному просторі України. Окрім того, подібне дослідження буде здатне послугувати одним із джерел для розуміння ролі та місця археології в масовій свідомості та культурі сучасного населення України.

Останні дослідження та публікації. Серед нещодавніх культурологічних робіт можна виокремити колективну монографію «Культурно-дозвіллєва діяльність в сучасному світі» [6], де розглядаються різні аспекти дозвілля в історичному вимірі та особливості його організації і проведення на сучасному етапі.

Існує й низка інших публікацій, в яких значна увага приділяється дозвіллю в музеях, використанню археологічної спадщини, музейній археології, культурно-просвітницькій роботі музеїв, спрямованої на поширення археологічних знань, функціонуванню окремих археологічних музеїв. Перелічені аспекти висвітлюються у працях А. Яненко (Пудовкіной), Л. Павленко, С. Павленка, О. Колибенка, Д. Кепіна, О. Титової, Л. Самойленко, Ю. Борисенко, О. Федоренко та ін.

Однак й досі не існує публікацій, присвячених виявленню і систематизації музейних установ археологічного профілю на теренах України та їх культурно-просвітницькій діяльності, спрямованій на організацію і проведення дозвілля музейних відвідувачів, що і зумовлює *актуальність обраної теми*.

Мета статті – виявити музейні установи і заповідники археологічного профілю в сучасній Україні та з'ясувати специфіку організації дозвілля в означених закладах культури.

Джерельною базою дослідження виступає інформація з відкритих джерел: офіційні веб-сайти музеїв і заповідників, верифіковані сторінки у соціальних мережах, інформація з інших веб-сайтів про заклади археологічного профілю.

Виклад матеріалу дослідження. На території України за різними даними станом на сьогодні існує понад 5000 різнопрофільних музеїв різної форми власності [14] і 62 історико- культурних (архітектурних, археологічних, меморіальних) заповідника державної форми власності. Однак каталогу археологічних закладів досі не існує. Тому постає питання, які музеї і заповідники можна вважати археологічними, адже не кожна установа має це формулювання у своїй офіційній назві, хоча по суті такою є.

© Москаленко А. В., 2019